

*Борис Дем'яненко,
Віра Дем'яненко*

«ПУТІНІЗМ» ЯК РІЗНОВИД АВТОРИТАРНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Проаналізовано зміст феномену «путінізм», його сутнісні ознаки у політичній, ідеологічній, соціально-економічній і зовнішньополітичній сферах, ідентифіковано головний ресурс підтримки режиму В. Путіна, визначено роль російських інтелектуалів у процесі неоімперіалізації Російської Федерації, з'ясовано сутність

Дем'яненко Борис Леонідович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, декан історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Дем'яненко Віра Миколаївна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

панівної ідеології, сформованої за часів президентства В. Путіна, визначені найбільшчі аналоги режиму «путінізму».

Ключові слова: «путінізм», авторитарний політичний режим, «олігархічний капіталізм», автаркічне суспільство, євразійська цивілізація, «русский мир», непомізм.

Borys Demyanenko, Vira Demyanenko. «Putinism» as the Kind of Authoritarian Political Mode. *The content of the phenomenon of «Putinism», its essential features in the political, ideological, socio-economic and foreign-policy spheres are analyzed; the main resource of support for Putin's regime has been identified; the role of Russian intellectuals in the process of neo-imperialization of the Russian Federation is determined; the essence of the dominant ideology that was formed during the time of Putin's presidency was clarified; he closest analogues of the «Putinism» regime are defined.*

Key words: «Putinism», authoritarian political mode, «oligarchic capitalism», autarkic society, Eurasian civilization, Pax Russica, nepotism.

Встановити, від чого залежить роль особистості в історії: від неї самої, історичної ситуації, історичних законів, випадковостей чи закономірностей, очікувань співгромадян або від усього відразу, в якій комбінації та як саме, – дуже складно. Відповідь великою мірою залежатиме від обраного нами аспекту, кута й точки зору, розглянутого періоду історії, інших методологічних аспектів.

Викристалізувалося кілька підходів до розгляду проблеми ролі особистості в історичному процесі. Перший впливає з розгляду взаємозв'язків між соціальними умовами й індивідуальними характеристиками особистості (у відповідь на запит суспільства в кризовий період з'являється особистість, якій притаманний набір певних рис характеру, що необхідні за цих умов). Другий підхід пов'язаний із дослідженням масштабності впливу особистості на історичні події (особистість не може докорінно змінити об'єктивну логіку історії у всесвітньому масштабі, але її дії спроможні позитивно або негативно позначитися на ході історії). Третій підхід до проблеми пов'язаний із розглядом особистості в історії в зв'язку з особливостями протікання історичних

процесів (еволюційно-функціональний період розвитку суспільства не сприяє розкриттю особистісних якостей людей, і, навпаки, в екстремальних ситуаціях, що є переломними для життя держави і громадян, потужно зростає роль особистостей, чії імена в історії згодом героїзуються).

Вважаємо, що четвертий підхід до розгляду проблеми ролі особистості в історичному процесі, який передбачає аналіз ролі історичної особистості в її взаємовідносинах з народом (народ виступає першоосновою, тому особистість залежить від нього; якщо особистість висловлює інтереси і виражає вимоги широких народних мас, то вона набуває особливої соціальної сили), у контексті цієї статті є найбільш продуктивним [1, с. 113].

На початку ХХІ ст. дефініція «путінізм» (англ. «putinism») набула кількох тлумачень. Цим поняттям ідентифікують: 1) різновид авторитарного політичного режиму, що сформувався в Російській Федерації на початку 2000-х рр., у добу глобалізації та Інтернету; 2) економічний лад РФ, який виник на початку ХХІ ст. на уламках останньої тоталітарної імперії ХХ ст. – СРСР; 3) певний тип політики, яку А. Меркель та її європейські й американські колеги кваліфікували як регресивну, притаманну ХVІІІ ст., коли прагнення досягати бажаних результатів базувалося на аргументі сили і провадилося з позиції сили.

Використання терміна «путінізм» переважно в критичному значенні (як поєднання превентивних заходів і стагнації в неконкурентоздатній, економічно ослабленій РФ) започатковане ЗМІ. Одним із перших його використав щодо президента Росії В. Путіна журналіст New York Times У. Сафір у 2000 р. переважно в публіцистичному розумінні для позначення культу особи, цензури і мілітаризму. Одним із перших у РФ увів термін «путінізм» у повсякденний вжиток політолог А. Піонтковський [2]. Позитивний зміст у дефініцію «путінізм» уклав російський політолог А. Мігранян, розглянувши його як відновлення природних функцій уряду після періоду олігополії (тип ринкової структури недосконалої конкуренції, в якій домінує вкрай мала кількість фірм) [1, с. 118].

До сутнісних ознак «путінізму» в політико-ідеологічній сфері слід віднести: сильну президентську владу (після розпаду СРСР у РФ відбулося оновлення персоналістської влади у вигляді пре-

зидентства, яке постало над суспільством і непідконтрольне йому; двоїстість режиму «путінізму», який, з одного боку, потребує модернізації, а з іншого – побоюється її наслідків і прирікає країну на хронічний транзитивний стан, надає правлячому режиму квазі-персоналістського характеру) [3]; культ авторитарного правителя – національного лідера, який ніби-то повернув Росії «велич» (трьома головними елементами кремлівської доктрини С. Белковський назвав такі: Путін – це стабільність, а будь-яка дієздатна («неіграшкова») опозиція – фашизм і громадянська війна; Путін – менше зло в усіх відношеннях; щоб менше зло ніколи не поступилося місцем більшому, потрібна консолідація еліт [4]); фактичну відсутність принципу поділу влади; контроль вищою виконавчою владою законодавчої й судової («іронія історії») проявилася у тому, що адаптація єдиновладдя відбулася в контексті глобалізації – через імітацію західних інститутів і особисту інтеграцію російської еліти у життєвий устрій Заходу); свавілля суддів, які обслуговують інтереси олігархії й влади; спробу контролювати суспільство й державний апарат за допомогою компромату та застосування закону на власний розсуд (заперечення сили права й утвердження права сили); систему спадкоємства, за якої чергового президента призначає попередній, а не вибирають громадяни; сформування непублічного стилю політичної поведінки, схильність до адміністративно-бюрократичних методів управління суспільством; намагання звужити і ліквідувати сфери конкуренції в політиці й масових комунікаціях; звуження чи деградацію сфери політичного (публічного обговорення мети політики, ціни чи засобів її реалізації); авторитарну, корпоративну державу (політика керівництва РФ спрямована на примус людей до того, щоб вони визнали тотожність вузько-групових, відомчих і навіть корпоративних інтересів з національними і державними); втручання влади у Конституцію (без участі народу у внесення змін до Основного закону держави) [1, с. 117]; спирання режиму на корумповану чиновницьку олігархію (присутнє прагнення політичного класу до збереження й набуття «сфер інтересів», тобто імперськості, нехай навіть імітаційної); слабкий технічний уряд, який не має політичної ваги (більшість міністрів у російському уряді – технічні спеціалісти, виконавці, а

не політики, висуванці політичних партій, що перемогли на парламентських виборах, тому вони не несуть відповідальності перед виборцями за політику, яку проводить «національний лідер»); реальне управління країною здійснюється представниками спецслужб і інших силових структур з адміністрації президента в режимі «ручного управління» (РФ перманентно рухається в напрямі закритого (автаркічного) суспільства, в якому кадровим резервом і заміником номенклатури дедалі частіше виступають саме представники спецслужб; політична поліція виступає не стільки інструментом для влади, скільки сама перетворилася в стрижневу складову влади); імітаційну («керовану») демократію; формальну багатопартійність за умови панування однієї урядової партії («партії влади» – «Единой России»); імітаційний характер системної «опозиції» (російський політолог А. Піонтковський стверджував, що «саме цинічна терплячість «еліт» становить значно більшу небезпеку для російської державності, ніж «демократичне нетерпіння» опозиціонерів» [5]), відсікання справді опозиційних політиків і організацій від виборів і провідних ЗМІ; масові фальсифікації на виборах, результат яких здебільшого заздалегідь визначають вищі бюрократичні інстанції; роль народу в управлінні країною зведена до рівня голосування, при чому за одного й того самого кандидата / політичну партію; перманентно розширювані масштаби використання адміністративного ресурсу на виборах регіонального й федерального рівнів; елементи непотизму; суб'єктивно-вибіркове застосування права («Друзям – усе, ворогам – закон!»); цензуру; панування шовінізму й традиціоналізму в тотальній державній пропаганді (на рубежі 2013–2014 рр. пропаганда стала тотальною, цинічною, наскрізь брехливою, про що заявив засновник російської концептології В. Макаренко [6, с. 8]).

Політика В. Путіна не виходить за рамки проблем адаптації до зовнішніх змін. Звідси спостерігаються різноманітні сурогатні форми псевдоінституційних інновацій і медійної «демократії» (громадські палати, рухи «наших», послання до Федеральних зборів і т. п.). В. Путін не задає програму діяльності бюрократії, а прагне пристосуватися (утримати рутинну конструкцію безконтрольної влади) до наростаючих явищ децентралізації панування й появи нових джерел впливу [7].

В економічній сфері визначальними ознаками «путінізму» стали: зрощення влади і монополізованої економіки (злодії в законі звільнені від відповідальності приватного власника, їхні «компанії» не розоряються, не збанкрутують, яким би високим не був рівень особистого споживання їх власників і бенефіціарів, яким би низьким не був рівень ефективності їх управління; через приватизовану ними державу вони підтримуються державним бюджетом або гарантованими державою зарубіжними кредитами); потужний контроль державою власності (присутня феодальна зумовленість приватної власності лояльності сюзерену), панування державно-монополістичного капіталу в економіці (у РФ поки що немає централізованої планово-розподільчої економіки – вона все ще децентралізована й облаштована значно складніше, ніж це було в СРСР); панування в ключових секторах економіки корпорацій, які безпосередньо контролюються державною бюрократією (Газпром, Роснефть, Транснефть, РЖД тощо); підкорення кримінальною олігархією як багатств, зосереджених на поверхні, так і всіх надр країни, присвоєння нею всього, що створив і чим володів народ у СРСР; системну корупцію; відносно ліберальну, але непрозору фінансову й податкову політику; слабкий і тотально залежний від бюрократії малий і середній бізнес; дуже високий розрив у доходах між найбагатшими і бідними громадянами РФ; повну банківську залежність від іноземної валюти.

РФ являє собою суспільство, позбавлене визнання досягнень, у т. ч. й економічного успіху, де гроші дістаються не через здібності й талант, а завдяки близькості до розподільчача владних повноважень і корупції. У цій ситуації виявляється компенсаційний механізм: ідентифікація з «великою державою» психологічно звільняє людину від почуття приниження в повсякденному житті, залежності від свавілля влади, соціальної безпорадності (причетність до «великої держави» стає зворотним боком її слабкого «Я») [8, с. 180].

А. Піонтковський стверджував, що характер соціально-економічних реалій, що склалися в РФ за останні 15 років, описується російськими опозиційними і зарубіжними спостерігачами як «приятельський капіталізм», «сімейний капіталізм», «олігархічний капіталізм», «бандитський капіталізм». Його сутність полягає

в повному злитті грошей і влади на персональному рівні, коли дефініція «корупція» стає вже неадекватною для опису явищ, що відбуваються [2]. Класична корупція вимагає наявності двох контрагентів – бізнесмена й урядовця, якому бізнесмен дає хабар. Але російським олігархам (потаніним, березовським, абрамовичам і іншим) не потрібно було витратити час і гроші на державних чиновників. Вони самі стали або вищими державними чиновниками, або тіньовими фігурами у президентському оточенні, що володіють розпорядчими державними функціями, про що відверто й гучно оголосили світу в знаменитому інтерв'ю Б. Березовського «Financial Times» у жовтні 1996 р. [5]. У Росії сталася не стільки приватизація власності, скільки приватизація контролю над фінансовими потоками і, передусім, потоками бюджетних коштів. У такій системі ефективний власник не може виникнути принципово [5]. Економічні погляди самого В. Путіна дуже невизначні, проте він перманентно й з великим емоційним піднесенням говорить про необхідність посилення ролі держави. Як людина, що тривалий час пропрацювала в поліцейських структурах, він щиро вірить у це як у панацею для розв'язання всіх економічних проблем. Але це неправильно в принципі, а в умовах, коли держава приватизована «владовласниками», посилення ролі такої держави бачиться катастрофічним.

У соціальній сфері «путінізм» ідентифікують з відсутністю соціальної держави; зі зневагою до особистості, прагненням розчинити особистість у «більшості» й придушити меншість; скороченням можливостей громадянського суспільства й одночасно збереження певних свобод у пресі та Інтернеті, навіть можливості виступати проти влади (для створення зовнішнього враження, що «путінізм» – це не диктатура); слабким і нечисленним середнім класом; «відтоком мізків» з країни; безправним становищем найманих робітників (як росіян, так і гастарбайтерів і нелегалів); низьким рівнем пенсій, украй низькими соціальними допомогами; корумпованою й неефективною освітою, системою охорони здоров'я; проповіддю класового миру й об'єднання всіх класів і соціальних груп навколо держави і національного лідера в боротьбі з зовнішніми і внутрішніми ворогами («націонал-зрадниками»); спроможністю контролювати власне населення й

тотально маніпулювати ним (спостерігається контроль за вертикальною й горизонтальною мобільністю громадян – звідси всезагальний «одобрямс» не тільки з боку чиновників, але й серед інтелігенції, діячів науки, культури і мистецтва); повною підконтрольністю офіційних профспілок державі, імітаційним характером їхньої діяльності. Сучасна РФ характеризується глибокою вкоріненістю в суспільній свідомості радянської ментальності, а «совок» (людина ієрархічна, з патерналістською свідомістю, імперська, для якої колективні цінності представлені насамперед великодержавністю, людина лукава, двосдушна, яка вимушена постійно пристосовуватися до репресивної держави, демонструючи лояльність до неї й одночасно прагнучи її обдурити) постав соціальним агентом «путінізму». Директор Аналітичного центру Юрія Левади («Левада-Центр», РФ) Л. Гудков стверджував, що головний ресурс підтримки В. Путіна становлять молоді росіяни з провінції, бюрократія й державний сектор. У переважному загалі це здебільшого населення малих і середніх міст, де збереглася радянська галузева структура (насамперед машинобудування й важка промисловість – ядро ВПК Радянського Союзу), а нині – це відсталі технології, неконкурентоздатні підприємства, достатньо бідне й депресивне середовище [9]. Таким чином, соціальну базу «путінізму» становить консервативна периферія з дуже слабким потенціалом самоорганізації.

Поширені в суспільстві настрої розчарування, роздратування від невдач, приниження як від власного особистого становища, так і очевидного занепаду Росії працювали, здавалося б, проти «партії влади». Знахідка технологів путінського режиму полягала в тому, щоб усю цю колективну фрустраційну енергетику каналізувати у вирашному для себе напрямі. Режимом був указаний ворог і запропонований простий шлях відродження РФ, була вкрадена й «приватизована» патріотична ідея. Навіть найзатятіші прихильники продовження кривавої бійні в Чечні визнавали, що це була війна за Кремль, а не за Кавказ, що розв'язувала вона передусім проблему спадкоємства влади призначеним ельцинським кланом наступника. Навряд чи були б шанси на перемогу в кандидата у президенти В. Путіна, коли б не війна в Чечні, й звідки б узялася масова підтримка війни, а з нею й В. Путіна особисто, коли б не

загадкові вибухи, що сталися в Москві якраз у той момент, коли владі потрібно було розпалити античеченську істерію. Війна – це основний інструмент путінського піару, й цьому інструменту підпорядковано все, включаючи відставку Б. Єльцина. Анексія Криму весною 2014 р. й нинішня війна РФ на Донбасі має реанімаційний характер рейтингу В. Путіна як уособлення російського авторитарного режиму.

У зовнішньополітичній сфері визначальними рисами цього феномену постали: агресивна, анексіоністська зовнішня політика (як зброя часто використовуються енергоресурси – «трубопровідна дипломатія»); жорстка лінія поведінки у відносинах зі США і блоком НАТО; «старий-новий» російський імперіалізм, нова біполярність світу, нове протистояння Сходу й Заходу (російської й західної (західнохристиянської, євроатлантичної) цивілізації; ненависть і заздрощі до західних демократій (Європи, США, Канади), заперечення західних ліберально-демократичних цінностей та інститутів (зокрема, вільних виборів та інших громадянських прав і свобод), нетерпимість до елементів культури інших народів, яким протиставляються євразійська (російська) цивілізація; ностальгія за радянськими часами і найбільш впливовими лідерами, намагання відтворити неоімперію на теренах колишнього СРСР (звідси неоколоніальні війни на околицях радянської імперії, інформаційно-психологічні війни, спрямовані проти незалежницьких і проєвропейських рухів у колишніх республіках СРСР), коли він розглядався рівнозначним суперником США.

Не останню роль у процесі неоімперіалізації РФ відіграли російські інтелектуали, зокрема, філософи. У той час, коли у СРСР розпочалася перебудова, а пізніше «парад суверенітетів», на маргінесі цих процесів майже непомітно визрів і розрісся напрям громадської думки і руху, основною ідеєю якого була не просто реабілітація Російської імперії з її «самодержавієм, православієм і народністю», але й проекти практичного повернення до «великої імперії» («прекрасного дальюка»). У 1990-х рр. також були закладені ідеї про виняткові заслуги росіян у перемозі над нацизмом і фашизмом, які безапеляційно й цинічно проголосив недавно В. Путін. З головних ідей, які були вибрані з широкого спектра

думок, що з'явилися в інтелектуальному дискурсі про пострадянську ідентичність РФ за останні два десятиліття, були вибрані саме ті, які найбільше сприяли легітимізації режиму «путінізму» й зміцненню російської державності: 1) концепція «розділеного народу»; 2) ідея «захисту громадян за кордоном»; 3) концепт «руського мира»; 4) концепція «великої російської цивілізації».

Набула поширення думка, що таку безпardonну, брутальну, агресивну політику Кремля можна пояснити особливостями національного характеру росіян, їхніми біологічно-психологічними якостями, ординськими, стадними інстинктами, відсутністю поваги до інших народів, чужих думок, схильністю до невмотивованого насильства, зневагою до демократії, демонічною фігурою В. Путіна, який повірив, що, ставши главою держави, зможе не тільки одноосібно правити країною, але й свавільно впливати на світові події, брутально втручатися в справи інших країн, безкарно розв'язувати війни, анексувати території, перекроювати кордони Європи.

Ідеологічним прикриттям агресивної політики «путінізму» є вигадані кремлівським керівництвом міфи про їхнє невід'ємне право втручатися у внутрішні справи пострадянських країн, захищати інтереси «угнетаємих фашистами саатечественніков» в Україні, до когорти яких вони зараховують не тільки колишніх вихідців із Російської імперії – СРСР – Російської Федерації та їхніх нащадків, але й усіх «русскоязычних» безвідносно національності. Іншою складовою їх ідеологічної платформи є соціальна демагогія, «висмоктані з пальця» байки про себе як споконвічних захисників «ісконних цінностей «русского мира»» від «проісков враждебного Запада», що буцімто «тлетворно вплиєт» на побожних, святих московітів-росіян.

За час президентства В. Путіна в Російській Федерації була сформована панівна ідеологія, яка відзначається правоконсервативним характером і сутнісно близька до фашистської (нацистської). Ідеології «путінізму» властивий шовінізм, клерикалізм, ксенофобія, імперський реваншизм, культ сильної агресивної держави. «Путінізм» включає ідею «русского мира», в якому панує Росія, яка передбачає «собіраніє русскіх земель», тобто можливість анексії територій, де проживають росіяни (і навіть російсько-

мовні громадяни). Найважливішими елементами цієї ідеології виступає агресивний антизахіднізм, антиамериканізм, антилібералізм [10]. Ідеологія «путінізму» апелює до православного фундаменталізму, євразійських і геополітичних міфів про перманентне історичне протистояння Росії й Заходу. Особливо популярною є теорія змови Заходу (США, англосаксів, атлантичної цивілізації) проти Росії. Важливим елементом ідеології є союз держави і церкви, що передбачає державну підтримку релігійної пропаганди. З ним пов'язана відверта гомофобія, культ консервативних традицій і репресивної сексуальної моралі. На відміну від більшості інших різновидів фашизму (нацизму), «путінізм» вільний від етнонаціоналізму.

Дуже ємно й влучно висловився про «путінізм» А. Піонтковський: ««Путінізм» – це вища й завершальна стадія бандитського капіталізму в Росії, та стадія, на якій, як говорив один напівзабутий класик, буржуазія викидає за борт прапор демократичних свобод і прав людини. «Путінізм» – це війна, це «консолідація» нації на ґрунті ненависті до якоїсь етнічної групи (чеченців, грузинів, українців чи ще когось), це – наступ на свободу слова та інформаційне зомбування, це ізоляція від зовнішнього світу й подальша економічна деградація. «Путінізм» – це (скористаємося улюбленою лексикою В. Путіна) контрольний постріл у голову Росії» [11].

Формування системи «путінізму» започатковане в 1990-ті роки. Його економічна модель сформувалася під впливом двох основних сил: неоліберальних економістів і консервативного чиновництва (у т. ч. т. зв. «силовиків»), пов'язаного з державними корпораціями. Перші стояли біля витоків путінської антисоціальної економічної політики. Саме вони відповідальні за фактичну відмову від прийнятого в усіх цивілізованих країнах перерозподілу доходів на користь незаможних громадян, системи соціальної підтримки тих, хто її потребує, прогресивного оподаткування, за репресивне трудове законодавство, приватизацію соціальної сфери, суспільного простору й т. д. Другі – забезпечили панування бюрократії в економіці, авторитарну політичну модель [10]. Ідеологія «путінізму» виникла набагато пізніше, ніж сформувалася путінська система влади. Останнім часом, стверджують дослідни-

ки, ця ідеологія набула завершеного вигляду й агресивно пропагується державою.

У путінській РФ набагато менша, ніж у колишнього СРСР, військова могутність, і вона не може покладатися на фортецю у вигляді закритого (автаркічного) суспільства, до того ж, немає нині паралельної неефективної, але стійкої економіки, що є крихким елементом світової економічної моделі. Однак ця Росія набагато зухваліша, а її двозначна позиція в розхитаному світовому порядку – наполовину належність до нього, наполовину перебування зовні – дозволяє В. Путіну вдаватися до численних стратегій і міжнародних ігор. США й об'єднана Європа не такі близькі союзники, як колись, бо нині вони конкуренти у глобалізованій економіці. Їх обох заганяє в кут ісламський виклик, і тут Росія постає в ролі союзника. Як слушно наголосив Т. Снайдер, РФ виграє від свого «стратегічного релятивізму» і вправно використовує його: ослаблює найсильнішого (ЄС), щоб перетворити власну слабкість на перевагу. Цей релятивізм працюватиме повною мірою, доки європейці не зрозуміють його [12, с. 39].

Французький філософ Ф. де Лара влучно назвав «путінізм» режимом не «советської влади плюс електрифікація всієї країни» (відомий вислів В. Ульянова-Леніна), а «КДБ плюс телебачення». «Путінізм» не ідеологія, це стан душі, коли людина позбавлена власного розуму, позбавлена вміння мислити, аналізувати. Це підтримування вождизму, готовність за свого вождя вбивати братські народи. «Путінізм» – це радше відвертий цинізм, що зберіг багато рис і небезпек тоталітарного режиму, які недооцінюють ті, хто вбачає в російському режимі клептократію чи утвердження націоналізму. Вирішальне завдання для нинішньої Європи – зрозуміти, з ким вона має справу та які будувати відносини з Російською Федерацією: Європа вже не в стані холодної війни, але й не в партнерстві, не йдеться й про спільність цінностей та інтересів. Йдеться про конфлікт нового виду, оманливий і складний, взаємопов'язаний з іншими напруженнями і війнами: конкуренцією Заходу й Китаю, ісламським світовим тероризмом, сунітсько-шіїтською війною тощо. Саме внаслідок такої складності Україна нині «бореться за свою та їхню (європейську) свободу» [12, с. 39]. Керівник філіалу фонду Макартурів І. Зевелєв

стверджував, що до весни 2014 р. російські дискусії про національну ідентичність, включаючи «русский мир», мали абстрактніший характер, мало торкалися порядку денного в сфері зовнішньої політики і безпеки. Революція (2013–2014 рр. – *Авт.*) в Україні перевела ці питання до розряду найважливіших для виживання нації й російської держави [13].

Характерною особливістю режиму «путінізму», вважає Л. Гудков, є не стільки його побудова з уламків і «матеріалу старої системи», а головним чином те, що його архаїка переважно модернізована, і контекст її функціонування став дещо іншим. Насамперед, це було досягнуто за рахунок використання нових технологій влади (масового управління) і нової системи легітимації панування (підстав авторитету). Саме тому «путінізм», порівняно з іншими аналогічними (тоталітарними чи авторитарними) режимами, має специфічні особливості. По-перше, у ньому відсутня звична для радянського покоління монополія «партії-держави» (зрощення партійного апарату й державних органів управління); відсутній у перше десятиліття президентства В. Путіна і щільний державний та ідеологічний контроль, що пронизує все суспільне життя; партія «Единая Россия» не повторювала КПРС ані устроєм, ані функціонально, ані щодо ефективності – робота її партійного апарату зводилася лише до інсценування масової підтримки влади [7]. По-друге, у 2009 р. Л. Гудков не вважав В. Путіна ані «фюрером», ані «демагогом», ані «трибуном», який завоював довіру мас у ситуації глибокої кризи; ментально – це чиновник «із органів», що потрапив у владу внаслідок апаратних угод та інтриг, якому російська пропаганда заднім числом, після утвердження його у владі, надала «харизматичного» ореолу. Причини його популярності ховаються, з одного боку, в ілюзіях мас, що його керівництво країною дозволить зберегти нинішній рівень життя, а з іншого – в усуненні з політичної сцени будь-яких впливових фігур, у стерилізації критики, створенні обстановки безальтернативності його становищу. Потрете, на кінець першого десятиліття ХХІ ст. в правлячих колах РФ не існувало тотальної щодо охоплення мас мобілізаційної ідеології побудови «нового світу» і формування «нової людини». По-четверте (що дуже важливо для громадян України), на

середину першого десятиліття XXI ст. російські аналітики стверджували, що зовнішня політика В. Путіна не спрямована на експансію, на утворення другого «соціалістичного табору», максимум можливим на той час вважалося створення своєрідного «санітарного кордону» проти західних впливів, вестернізації [8, с. 121–122].

Найближчими аналогами режиму «путінізму» можна розглядати: по-перше, фашистські й антидемократичні режими в Європі 1920 – 1960 рр. Від німецького нацизму й пізнього італійського фашизму «путінізм» відрізняє авторитарна, а не тоталітарна модель політичної системи, негативне ставлення до етнонаціоналізму й антисемітизму, відмова від популістської соціальної політики в інтересах широких народних мас (останнє відрізняє «путінізм» і від аргентинського перонізму). «Путінізм» ближчий до правоконсервативних авторитарних режимів на зразок іспанського франкізму, клерикального фашизму Дольфуса–Шушнінга в Австрії й А. Салазара в Португалії, режиму М. Хорті в Угорщині. По-друге, найближчим аналогом «путінізму» слугують авторитарні етатистські державно-капіталістичні режими у країнах, що розвиваються (переважно азіатських і північно-африканських) другої половини XX – початку XXI ст. (режим А. Садата (1970–1981) і Х. Мубарака (1981–2011) в Єгипті; С. Хусейна (1979–2003) в Іраку; Х. Асада (1971–2000) і Б. Асада (з 2000 р.) у Сирії; Х. Бургіба (1957–1987) і З. Бен Алі (1987–2011) у Тунісі; Ф. Маркоса (1965–1986) на Філіппінах; Х. Сухарто (1968–1998) в Індонезії; правління Інституційно-революційної партії (ІРП) у Мексиці й т. д.). По-третє, «путінізм» ідеологічно близький до військових диктатур Латинської Америки і Південно-Східної Азії 1950 – 1980 рр. (Парагвай, Чилі, Аргентина, Уругвай, Південна Корея, Тайвань і т. д.). Проте його економічна політика суттєво відрізняється від ринкового лібералізму більшості названих режимів. Бюрократія при «путінізмі» контролює економіку не лише опосередковано завдяки участі в системі «приятельського капіталізму» (як в умовах правих диктатур), але й безпосередньо за допомогою прямої державної участі у великих корпораціях і через дирижистську (політика активного втручання держави в економіку) економічну політику. У цьому путінська РФ перебуває ближче до етатистських режимів Сходу [14].

Наївно чекати від В. Путіна спроб добровільно демонтувати систему бандитського капіталізму, ґрунтованого на повному злитті влади і власності, коли знакові фігури цієї системи є ключовими тіньовими гравцями путінського проекту. Аналітики небезпідставно стверджують, що «путінізм» може існувати і після відходу (відставки, втечі, смерті тощо) В. Путіна. У цьому разі замість «батька-засновника» цієї системи роль ключової постаті режиму виконуватиме черговий наступник. Така модернізація фасаду «путінізму» може бути вигідна фінансово-бюрократичній олігархії, бо може послабити чи й позбавити загалом її бізнес від дошкульних міжнародних санкцій та ізоляції.

Російський соціолог і політолог І. Ейдман вважає, що саме молодь поховає «путінізм», саме вона стає основою нового визвольного руху в РФ. По-перше, молодь найменше піддається впливові державної телепропаганди. Молоді живуть у світі соціальних мереж, і телебачення для них – це «вимираючий динозавр» («немодний старечий відстій»). По-друге, молодь не має вантажу минулого негативного політичного досвіду, який присутній у покоління 40-50-річних. «Перебудова породила чимало надій, які не справдилися. Багато лідерів тодішнього демократичного руху зрадили його. Росія, замість свободи і демократії, отримала нову огидну версію авторитарного режиму. Для мого покоління це стало шоком, який багатьом «підрізав крила», позбавив ідеалізму й волі до опору. Нинішня молодь не пережила цього розчарування й тому готова до боротьби і самопожертви» [15], – переконаний І. Ейдман.

Отже, «путінізм», свідомо задуманий його піарниками як симулякр великого ідеологічного стилю, пройшов у своїй сімнадцятирічній біографії всі класичні стадії радянської історії, ставши вульгарною пародією на кожну з них. Путінський міф стрімко помирає. Сімнадцять років «путінізм» прикривав нестримне розкладання сформованої ще в 1990-х рр. клептократії духопідйомною демагогією про боротьбу з міжнародним тероризмом, про Росію, що «встає з колін», про велику енергетичну державу та її суверенну демократію. І в цій прикладній якості «путінізм» був надзвичайно успішний і ефективний. Але в будь-якого пропагандистського міфу (як у кожного товару) є свій термін придатності.

Нині Кремль функціонує виключно в режимі don't act – react («не діяти – реагувати»).

Очевидно, найближчим часом Російська Федерація не перетвориться на велику унітарну демократичну державу, бо її суб'єкти і неросійські регіони, відчувши слабкість Москви, владно вимагатимуть «національного суверенітету». З іншого боку, РФ не загрожує й формат вільного конфедеративного об'єднання рівних її суб'єктів, бо занадто вона централізована, її провінції потужно економічно зав'язані на Москві. Дослідники не відкидають і варіант, коли жертви «русского мира», які «прикипіли до власних ланцюгів», до останнього захищатимуть не стільки В. Путіна й компанію, а власний «дикий, лихий, жадібний, жорстокий» (але такий рідний) суспільний устрій. Абсолютно реальним видається дрейф російського народу до реальності «Братів-мусульман», «ІДІЛ», «Аль-Каїди» й подібних антидемократичних спільнот і поступове перетворення його на своєрідний ксенофобний і фанатичний «халіфат».

1. Лакер У. Путинизм. Россия и ее будущее с Западом. URL: <http://www.lander.odessa.ua/doc/laker-putinizm-rossiya-i-ee-budushchee-s-zapadom.pdf>. (дата звернення: 15.01.2018).

2. Пионтковский А. Путинизм как высшая и заключительная стадия бандитского капитализма в России. URL: http://www.yabloko.ru/Publ/Book/Fire/fire_002.html. (дата звернення: 15.01.2018).

3. Белковский С. Апология Владимира Путина: Легко ли быть царем? URL: <http://www.profilib.com/chtenie/148538/stanislav-belkovskiy-apologiya-vladimira-putina-legko-li-byt-tsarem.php#t1>. (дата звернення: 15.01.2018).

4. Белковский С. Сущность режима Путина. URL: <http://www.itexts.net/avtor-stanislav-belkovskiy/41076-suschnost-rezhima-putina-stanislav-belkovskiy/read/page-4.html>. (дата звернення: 16.01.2018).

5. Пионтковский А. Испытание Владимира Путина. URL: <http://www.rulit.me/books/iskushenie-vladimira-putina-read-307991-1.html>. (дата звернення: 16.01.2018).

6. Макаренко В. П. Уроки Ханны Арендт: внеконтекстуальные проблемы системы организованной лжи (статья 1). *Политическая концептология*. 2015. № 1. С. 6–17.

7. Гудков Л. Природа «путинизма». URL: <http://www.levada.ru/press/20-09121600.html>. (дата звернення: 17.01.2018).

8. Ткаченко В. Н. Россия: беспутье агрессора. Киев : Издательство ЛОГОС УКРАИНА, 2016. 432 с.

9. Тагаева Л. Лев Гудков: «Если за все отвечает один человек в стране, через какое-то время иллюзии в отношении его способностей превращаются в раздражение». URL: <http://www.slon.ru/russia/1107112.html>. (дата звернення: 17.01.2018).

10. Эйдман И. Задача – сломать систему путинизма, а не сменить персоны у власти. URL: <http://www.maxpark.com/community/13/content/2902458>. (дата звернення: 17.01.2018).

11. Піонтковський А. За першим словом Володимира Володимировича. URL: <http://www.pravda.if.ua/news-90730.html>. (дата звернення: 18.01.2018).

12. Де Лара Філіпп. Що таке путінізм? *Український тиждень*. 2015. № 11 (383). 19 березня. С. 39.

13. Зевелев И. Границы русского мира. Трансформация национальной идентичности и новейшая внешнеполитическая доктрина России. URL: <http://www.globalaffairs.ru/print/namber/granitcy-russkogo-mira-16582>. (дата звернення: 18.01.2018).

14. Эйдман И. Что такое путинизм. URL: <http://www.pravda.info/kompromat/135437.html>. (дата звернення: 19.01.2018).

15. Ейдман: Нове покоління поховає путінізм. URL: <http://www.gordonua.com/ukr/news/worldnews/ejdman-nove-pokolinnja-pohovaje-putinizm18-1037.html>. (дата звернення: 19.01.2018).